

לכבוד שבת קדש - פרשת כי תצא תשפ"א

וזהב הארץ היא טוב - זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות - נכתב ע"י חגי צמיר

היא שלא היא יהיו עניים בישראל, ועם ישראל יוכל לספק את הבסיס הכלכלי לעמים השונים הנמצאים מסביב בזמן שהוא לא יזדקק לעזרה כלכלית מעמים אחרים. הרש"ר הירש מסביר את הברכה באופן הבא: (ו) כי - ה' אלהיך וגו'. **אם תקיים את מצוות ה' ותזכה לברכתו, יאיר אורך למעלה מעמים אחרים - בעצם רווחתך הלאומית. שהרי לא תבנה עוצמה מדינית זוהרת על ידי קיפוח קיומם של היחידים, אלא רווחתך תתגשם על ידי שגשוג כל אזרח יחיד שנתברך בעושר וכבוד ואיננו יודע מחסור. בשפע הלאומי שלך תמלא את חסרונם של עמים אחרים ועל ידי כך הם יהיו מחוייבים לך ותלויים בך, ואילו אתה תשמור על חירותך ועל עצמאותך.**

ספר דברים המלמד אותנו כיצד יש לנהוג כחברה צודקת ונותן את ההנחיות לפני הכניסה לארץ, שבה כל אחד יהיה בעל נכסים ושדות והמעמד הכלכלי יכול להשפיע על ההתנהגות החברתית והמוסרית. הברכה הכלכלית לעם ישראל תגרור בעקבותיה את הרצון של העמים השונים ללמוד מעם ישראל את התנהגותו המוסרית, את דבר ה' . ממשיך הרש"ר הירש: **אילו התגשם והתמיד מצב זה של רווחה ועצמאות מדינית, היתה מתעוררת מהר אותה משאלה של העמים: "וירנו מדרכיו ונלכה בארחתיו" (ישעיה ב. ג).**

כך גם במצות העבוט/משכון. התורה מציירת מציאות קצת מזרה לכאורה. אדם לקח הלוואה והתחייב למשכון. עבר מועד ההלוואה והכסף לא הוחזר ועכשו המלווה בא לקחת את המשכון עליו התחייב הלווה. והנה אומרת התורה שהוא לא יכול להכנס ולקחת את מה שבדין הוא שלו. ולא רק זאת אלא שמצווה זו, בה אתה לא נכנס לביתו של הלווה כדי לא לביישו, והעובדה שאתה מחזיר לו את כסות היום ביום ואת כסות הלילה בלילה - היא בגדר צדקה. **הַשֵּׁב תְּשִׁיב לּוֹ אֶת הָעֹבֹט כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמֹתוֹ וּבְרִכְךָ וְלֵךְ תֵּהִי צְדָקָה לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ:**

ה'לפנים משורת הדין, החסד והצדקה הופך להיות הדין. כי כך התורה מחנכת אותנו לעידון הנפש וליחס לזולת. נכון שמבחינת הדין והמשפט המשכון שייך ללווה. אך בהזדוהרנו יש צדקה. וכך מסביר הרש"ר הירש: **החזרת המשכון לשימוש הלווה ושכיבת הלווה בשלמתו הממושכנת קרויה כאן "צדקה", ונמצינו למדים: מבחינה משפטית שוב אין המשכון בבעלות הלווה, או על כל פנים שוב אין הוא בבעלות המלאה, אלא הוא כבר נכנס, כביכול, לבעלות המלווה, וכאשר הלה מחזיר אותו הרי הוא עושה צדקה בחפץ שבעלותו.**

פרשתנו היא הפרשה בה יש את המספר הגדול ביותר של מצוות בפרשה אחת, למעלה מ- 70 מצוות. המצוות כוללות הנחיות מכל תחומי החיים לקיום חברה מתוקנת. רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הירבה להם תורה ומצוות. אחד הפירושים למילה 'לזכות' הוא לזכך. כלומר מתוך קיום המצוות האדם מעדן את נפשו והופך להיות רגיש יותר לסובב אותו. הדבר בולט עוד יותר על רקע ההבנה שמצוות אלה ניתנות לעם ישראל לפני הכניסה לארץ. התורה מלמדת אותנו כיצד יש לבנות חברה מתוקנת. לא רק האדם באופן פרטי צריך להתעלות אלא יש לדאוג לתיקונה של החברה כולה. מרכיב מרכזי בבניית חברה שכזו היא הערבות ההדדית.

כִּי תֵשֶׁה בְּרַעְךָ מִשָּׂאת מְאֹמָה לֹא תָבֵא אֶל בֵּיתוֹ לְעֹבֹט עֹבֹטוֹ: בְּחֵיץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אִתָּה נִשֶּׂה בּוֹ יֹצֵיא אֶלֶיךָ אֶת הָעֹבֹט הַחוּצָה: וְאִם אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשָּׁכַב בְּעֹבֹטוֹ: הַשֵּׁב תְּשִׁיב לּוֹ אֶת הָעֹבֹט כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמֹתוֹ וּבְרִכְךָ וְלֵךְ תֵּהִי צְדָקָה לְפָנָי ה' אֱלֹהֶיךָ:

התורה משתמשת במילה מיוחדת למשכון/ערבון אותו הלווה מתחייב לתת עבור הלוואה שקיבל במידה ולא יחזיר במועד. המילה היא 'עבוט'. מה משמעותה של מילה זו? מענין לראות כי התורה משתמשת במונח זה גם במקום אחר. **כִּי יְהִי בְךָ אֲבִיּוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצֶךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תֹאמַן אֶת לְבָבְךָ וְלֹא תִקַּח אֶת יָדְךָ מֵאַחֶיךָ הָאֲבִיּוֹן: (ח) כִּי־פָתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לּוֹ וְהָעֹבֹט תַּעֲבִיטֵנּוּ דֵי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יִחְסַר לּוֹ: (דברים טו: ז)**

עבוט או עביט זהו כלי שבסיסו רחב ופייתו צרה. כלומר זהו כלי שמשדר בטחון שמה שנמצא בתוכו לא יישפך מכאן 'עביט של זיתים' או 'עביט של מי רגליים' - שמבטיח שמה שנמצא בתוך הכלי לא יישפך. לכן אם יש אדם מישראל שנמצא במצוקה כלכלית חובתך לספק לו את הבטחון וההגנה שלא יפול - **הָעֹבֹט תַּעֲבִיטֵנּוּ דֵי מַחְסָרוֹ.** ערבות הדדית ודאגה לזולת. המצווה היא לדאוג לחלש.

במקום אחר משתמשת התורה במונח זה כדי לציין את הברכה שעם ישראל יזכה לה. **אִפְסֹ כִּי לֹא יְהִי בְךָ אֲבִיּוֹן כִּי בְרַךְ יְבָרְכֶךָ ה' בְּאַרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ: רַק אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם: כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּרַכְךָ בְּאֲשֶׁר דָּבַר לָךְ וְהָעֹבֹטִים בְּגוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמִשְׁלַתְּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשְׁלוּ: כשעם ישראל ייכנס לארץ ישראל ויקיים את דבר ה', הברכה לה יזכה**

זו ההתנהגות המצופה מעם ישראל כשנכנס לארץ. חברה המבוססת על מערכות חוק ומשפט, כלכלה וסדר חברתי. אך בבסיס החברה עומד הרעיון כי ברמת הפרט יש לזכך את הנפש ולעזן את ההתנהגות ולהפוך את הלפנים משורת הדין לחלק ממערכת החוק והמשפט. וכך למדנו מאברהם אבינו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. צדקה ומשפט – חסד ואחר כך דין.

ספר דברים על פי המסופר במקרא נתגלה בימי יאשיהו במקדש. עובדה זו הביאה אפילו לפרשנות ביקורת המקרא שספר דברים נכתב לראשונה בימי יאשיהו ולא היה קיים לפני כן. ידוע כי המלך יאשיהו ביצע רפורמות דתיות וחברתיות כדי להוביל את עם ישראל להתנהגות ראויה על פי התורה. האם אכן נהגו האנשים על פי הרפורמה? האם שמרו את מצוות התורה?

בהקשר למצוות העבוט / המשכון / המצאאם בספר שמות כב:כה-כו : "אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישב ויהי כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני".

ממצא ארכיאולוגי מענין ששופך אור על סוגיה זו נתגלה במקום שנקרא היום בשם 'מיצד חשביהו'. מצד חשביהו הוא אתר ארכאולוגי על חוף הים ליד קיבוץ פלמחים, ובו מצודה בנויה מאבני גזית, מהמאה ה-7 לפנה"ס, כנראה מימי יאשיהו. המבנה התגלה במקרה ונחפר בשנת 1960 על ידי יוסף נוה. במקום נמצאו מספר רב של חרסים הכוללים כתובות (אוסטרקונים) ביניהם אחד עליו הופיע השם חשביהו בן יא[...], מכאן נגזר כינויו של המצד.

בין האוסטרקונים נתגלה מכתב המכונה 'כתובת הקוצר'. המכתב כתוב בכתיב חסר ללא סימני פיסוק. ישמע אדני השר. את דבר עבדה. עבדך קצר. היה. עבדך. בח צר אסם. ויקצר עבדך ויכל ואסם כינס. לפני שב ת כאשר כל {ע}בדך את קצר ואסם כינס ויבא הושעיהו בן שב י. ויקח. את בגד עבדך כאשר כלת את קצרי זה ימס לקח את בגד עבדך וכל אחי. יענו. לי. הקצרים אתי בחס. ה{ש} {מש} אחי. יענו. לי אמן נקתי מאשם{.....בגדי ואמלא. לשר להשיב} {עב}בדך{.....אלו. רחמם. והש}בת את {בגד. ע}בדך ולא תדהם.

זהו מכתב תלונה של קוצר המתלונן על 'הושעיהו בן שבי' שחבל את שלמתו ולקחה. הקוצר הנרגש מגיע אל שעד העיר ומתלונן על כך שהושעיהו בן שבי חבל את שמלתו

למרות שהשלים את מכסת הקציר היומית ועל כך יעידו חבריו. הכתיבה המדויקת והטובה בלשון מקראית לעומת הסגנון המבולבל והחוזר על עצמו מציגים באופן אותנטי את סערת הרגשות שבה נתון הקוצר, ולעומתה את סגנון הסופר המיומן המיטיב לתאר את התלונה. החרס נמצא בשער המצודה ודומה שהקוצר שלנו מגיע לשטוח את טענתו בפני השר בעל פה. כנראה שהדבר לא עלה בידו, וכמו גם היום אומרים לו 'תגיש את הדברים בכתב', וכך תלונתו נכתבה על שבר חרס.

השם "חשביהו" מופיע עשר פעמים בתנ"ך בהקשר לשמות לוויים וכהן אחד. על פי נווה, לאחר רפורמת יאשיהו המוזכרת במלכים ב, כג, שכללה ריכוז הפולחן במקדש בירושלים ושרפת הבמות ברחבי הארץ, הלוויים ששימשו עד כה בבמות הועברו לתפקידים מנהליים. יתכן וזו הסיבה בגללה אנו מוצאים את חשביהו כנציג המינהלי הממונה. ואם אכן הוא לוי או כהן הרי ברורה עוד יותר צעקתו של הנחבל, המצפה ממנו להתנהגות של חסד ולא של דין. מה עשה שר העיר עם התלונה? האם שעה לבקשתו? האם קיים דין התורה? האם זכר את הפסוק: "ויהי כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני"? את זאת לא נדע לעולם.

וברוח ימי אלול בהם אנו נמצאים נביא את דברי אור החיים הקדוש: "נראה כי ירמוז להעיר לאדם הנרדם אשר בידו שלמה, נפש האדם הוא מאורו שנאמר בו 'עוטה אור כשלמה' ואם אדם משכן נשמתו בחובו, יש לו זמן להשיבו עד בא השמש, שיש לו זמן תשובה עד ביאת שמשו. ופירש והיה כי יצעק, כי לא יצטרך לצער להשיבו, אלא יצעק אל ה', ויעביר חטאיו".

המדרש מרחיב בענין ואומר: אם חבול תחבול, אמר הקב"ה: כמה את חייב לי, אתה חוטא לפני ואני ממתיך לך, ונפשך עולה אצלי בכל יום ובכל אמש ואמש, ונותנת דין וחשבון, והיא מתחייבה, אני מחזיר לך את נפשך שאתה חייב לי. אף אתה אף על פי שהוא חייב לך, אם חבל תחבל עד בא השמש תשיבנו לו. כי היא כסותה לבדה, אף אתה דבר אחד יש לי אצלך, אם אין אתה מחזיר משכוננו, איני מחזיר לך את נפשך, לפיכך אם חבול תחבול, והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, שהוא קורא תגר לפני ואומר, רבון העולם, אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מטתו ואני במה אשכב, לפיכך ושמעתי כי חנון אני (מדרש תנחומא, משפטים טז).

צעקתו של הקוצר נשמעת במרומים, גם אם אולי לא נענתה על ידי שר העיר. היא מהדהדת עד היום ומזכירה לנו מה היא ההתנהגות הראויה והנכונה בה עלינו לנהוג - חסד לא פחות מדין.

בברכת שבת שלום ומבורך – חגי עמיצור

לקבלת הדרך במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>